

XORIJIY PSIXOLOGIYANING RIVOJLANISHIDA PSIXOLOGIK MAKTABLARNING
O`RNI

Raxmonova Shoxista Safar qizi
Avezov Olmos Ravshanovich
Xamrayeva Momogul Maxmud qizi

Kalit soʻzlar: psixologiya, psixika, fan, rivojlanish, oʻquv- qoʻllanmalar.

Key words: psychology, psyche, science, development, textbooks.

Annotatsiya *Ushbu maqola xorijiy psixologiyaga kirib borishi ,koʻplab psixologiya faniga oid darsliklar, oʻquv qoʻllanmalar ,xorijiy psixologik maktablarning tashkil etilgani haqida.*

Annotation *This article is about the penetration of foreign psychology, the creation of many psychology textbooks, training manuals, and foreign psychological schools.*

Xorijiy psixologiyaning rivojlanishida psixologik maktablarning oʻrni beqiyos. Xuddi shunday psixologik maktablarning bir boʻlgan geshtalt psixologiyasi haqida maʼlumotlar berib boriladi. Geshtalt psixologiya (nem. Gestalt - shakl, obraz, qiyofa, tashqi koʻrinish va psixologiya) - psixologiyadagi oqimlardan biri. 20-asrning 20- 30-yillarida Germaniyada yuzaga kelgan. Geshtalt fon Erenfelsning yaxlitlik idrokning asosiy sifati deb hisoblaydigan taʼlimotiga asoslanadi. Assotsiativ psixologiyaga (qarang Assotsiatsiya) zid ravishda Geshtalt psixikaning birlamchi va asosiy elementi sifatida sezgilarni emas, balki yaxlit obrazlar - geshtaltlarni tan oladi. Geshtalt tarafdorlari (M. Vertxeymer, V. Kyoler, K. Koffka, K. Levin va b.) psixika mohiyatini idrokning oʻziga xosligi, yaxlitlik bilan izoxlaydilar. Geshtalt namoyandalari asarlarida idrokning shakllanishida tajribaning oʻrni oʻrganilmagan va bunga eʼtibor ham berilmagan. Ular nuqtai nazariga koʻra, geshtaltlar (obrazlar) goʻyo odam miyasidagi elektrik jarayonlar tufayli yuzaga keladi. 20-asrning 40-yillarida V. Kyoler miyadagi elektr maydonlari oʻzaro munosabatlari xususidagi fikrni miya qismlari elektr zaryadlari bilan toʻyinishi haqidagi gʻoyalar bilan toʻldirdi. Bu elektr zaryadlar miyaning u yoki bu qismida uzoq vaqtli qoʻzgʻalishlarni yuzaga keltiradi. Ularning miya bir qismidan kamroq toʻldirilgan boshqa qismiga oʻtishi ayrim illyuziyalarni va idrok xususiyatlarini paydo qiladi.

Gestalt psixologiyasi yoʻnalishining rivojlanish tarixi 1912 yilda Maks Vertgeymer oʻzining birinchi asarini chiqargan paytdan boshlanadi. Ilmiy ish ushbu mavzu boʻyicha. Ushbu ish Vertgeymerning biror narsani idrok etish jarayonida alohida mavjud boʻlgan elementlarning mavjudligi haqidagi umumiy qabul qilingan gʻoyani shubha ostiga qoʻyganiga asoslangan edi. Shu tufayli 1920-yillar tarixga Gestalt psixologiya maktabining rivojlanish davri sifatida kirdi. Ushbu yoʻnalishning tugʻilishida ishtirok etgan asosiy shaxslar:

1. Maks Vertxaymer.
2. Kurt Koffka.
3. Volfgang Kehler.
4. Kurt Levin.

Bu yo'nalish rivojiga ana shu olimlar beqiyos hissa qo'shgan. Biroq, Gestalt psixologiyasining ushbu vakillari haqida biroz keyinroq muhokama qilinadi. Bu odamlar o'zlariga qiyin vazifani qo'ydilar. Gestalt psixologiyasining birinchi va asosiy vakillari jismoniy qonunlarni psixologik hodisalarga o'tkazmoqchi bo'lganlar edi.

Ushbu psixologik yo'nalishning tamoyillari

Gestalt psixologiyasi vakillari idrokning birligi hamda uning tartiblilikiga quyidagi tamoyillar asosida erishilishini aniqladilar:

1. Yaqinlik (bir-biriga yaqin bo'lgan stimullar individual emas, balki birgalikda qabul qilinadi).
2. O'xshashlik (o'lchami, shakli, rangi yoki konturi o'xshash bo'lgan stimullar birgalikda qabul qilinadi).
3. Yaxlitlik (idrok qilish odatda soddalashtirilgan va butun bo'ladi).
4. Yopish (har qanday raqamni to'ldirish tendentsiyasini tavsiflaydi, shunda u yaxlit shaklga ega bo'ladi).
5. Qo'shnilik (vaqt va makonda stimullarning yaqin pozitsiyasi).
6. Umumiy maydon (Gestalt tamoyillari o'tmishdagi tajriba kabi kundalik idrokni shakllantiradi).
7. Shakl va zamin printsipi (ma'noga ega bo'lgan har bir narsa kamroq tuzilgan fonga ega bo'lgan raqam sifatida ishlaydi).

Ushbu tamoyillarga amal qilgan holda, gestalt psixologiyasi vakillari psixologiyaning ushbu sohasining asosiy qoidalarini aniqlay oldilar.

Asosiy fikrlar Prinsiplarga asoslanib, asosiy qoidalarni quyidagicha ta'riflash mumkin:

1. Psixologiyaning barcha jarayonlari o'ziga xos tuzilishga, o'ziga xos elementlar majmuasiga ega bo'lgan yaxlit jarayonlar bo'lib, ular doimo ikkinchi darajali bo'ladi. Shunga asoslanib, Gestalt psixologiyasining predmeti bir-biriga yaqin bo'lgan elementlar bilan to'ldirilgan tuzilishga ega bo'lgan ongdir.

2. Idrok doimiylik kabi xususiyatga ega. Bu shuni ko'rsatadiki, idrokning doimiyligi - bu ob'ektlar ega bo'lgan ma'lum xususiyatlarning nisbiy o'zgarmasligi (idrok qilish sharoitlarida o'zgarishlar mavjud bo'lganda). Masalan, bu yorug'lik yoki rangning doimiyligi bo'lishi mumkin.

1. Gestalt psixologiyasining asosiy g'oyalari
2. Ushbu maktab vakillari psixologiyaning ushbu sohasining quyidagi asosiy g'oyalarni aniqladilar:

3. 1. Ong - bu yaxlit va dinamik soha bo'lib, uning barcha nuqtalari bir-biri bilan doimiy o'zaro ta'sirda bo'ladi.

2. Yaratilish gestaltlar yordamida tahlil qilinadi.

3. Gestalt yaxlit tuzilishdir.

4. Gestaltlar ob'ektiv kuzatish va idrok mazmunini tavsiflash orqali o'rganiladi.

5. Sensatsiyalar idrokning asosi emas, chunki birinchisi jismoniy mavjud bo'lolmaydi.

6. Asosiy psixik jarayon psixikaning rivojlanishini belgilab beruvchi va o'ziga xos qonuniyatlarga bo'ysunadigan vizual idrokdir.

7. Tafakkur tajriba asosida shakllanmaydigan jarayondir.

8. Tafakkur - bu muayyan muammolarni hal qilish jarayoni bo'lib, u "idrok" orqali amalga oshiriladi.

Psixologiyada qanday yo'nalish ekanligini aniqlagandan so'ng, uning asoslarini tushunish bilan birga, gestalt psixologiyasining vakillari kim ekanligini, shuningdek, ushbu fan sohasining rivojlanishiga qanday hissa qo'shganligini batafsilroq tavsiflash kerak.

Maks Vertxaymer yuqorida aytib o'tilganidek, u gestalt psixologiyasining asoschisi. Olim Chexiya Respublikasida tug'ilgan, ammo ilmiy faoliyatini Germaniyada olib borgan.

Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, Maks Vertgeymer dam olayotganda, nima uchun odam haqiqatda u yo'q bo'lgan paytda ma'lum bir ob'ektning harakatini ko'rishi mumkinligini tushunish uchun tajriba o'tkazish g'oyasiga ega edi. Frankfurt platformasidan tushib, Vertgeymer mehmonxonada eksperiment o'tkazish uchun eng oddiy o'yinchoq chiroqni sotib oldi. Biroz vaqt o'tgach, olim o'z kuzatishlarini Frankfurt universitetida yanada rasmiy sharoitda davom ettirdi.

Umuman olganda, bu tadqiqotlar haqiqatda sodir bo'lmaydigan ob'ektlarning harakatini idrok etishni o'rganishga qaratilgan edi. Tajriba davomida olim "harakat taassurotlari" atamasini ishlatgan. Tachistoskop kabi qurilma yordamida Maks Vertgeymer o'yinchoqning kichik teshiklari orqali yorug'lik nurini o'tkazdi (o'yinchoqning bir uyasi vertikal ravishda joylashgan, ikkinchisida esa birinchisidan yigirma o'ttiz darajagacha og'ishlar bor edi).

Tadqiqot davomida birinchi tirqishdan yorug'lik nuri, keyin esa ikkinchisidan o'tkazildi. Yorug'lik ikkinchi tirqishdan o'tganda, vaqt oralig'i ikki yuz millisekundgacha oshirildi. Bunda eksperiment ishtirokchilari yorug'likning birinchi bo'lib, keyin ikkinchi tirqishda qanday paydo bo'lishini kuzatdilar. Biroq, agar ikkinchi tirqishning yoritilishi vaqt oralig'i qisqartirilsa, u holda ikkala tirqish doimiy ravishda yoritilgan degan taassurot paydo bo'ldi. Va ikkinchi tirqishni 60 millisekund davomida yoritganda, yorug'lik doimo bir tirqishdan ikkinchisiga o'tib, keyin qaytib kelgandek tuyuldi.

Olim bunday hodisaning o'ziga xos tarzda elementar ekanligiga amin edi, lekin ayni paytda u bir yoki hatto bir nechta oddiy his-tuyg'ulardan farq qiladigan narsani ifodalaydi. Keyinchalik Maks Vertgeymer bu hodisaga "fi-fenomen" nomini berdi.

Ko'pchilik bu tajriba natijalarini rad etishga harakat qildi. Xususan, Vundtning nazariyasi mahallada joylashgan ikkita yorug'lik chizig'ini idrok etishni tasdiqladi, lekin boshqa hech narsa yo'q. Biroq, Vertgeymer tajribasida introspeksiya qanchalik qat'iy amalga oshirilmasin, chiziq harakatlanishda davom etdi va mavjud nazariy pozitsiyalardan foydalangan holda bu hodisani tushuntirish mumkin emas edi. Ushbu tajribada yorug'lik chizig'ining harakati butun bo'lib, uni tashkil etuvchi elementlarning yig'indisi ikkita doimiy yorug'lik chizig'i edi. Vertgeymer tajribasi odatiy atomistik assotsiatsiya psixologiyasiga qarshi chiqdi. Tajriba natijalari 1912 yilda nashr etilgan. Bu Gestalt psixologiyasining boshlanishi edi.

Gestalt psixologiyasining yana bir vakili Kurt Koffkadir. U Vertgeymer bilan ilmiy ishlarini olib borgan nemis-amerikalik psixolog edi. U idrok qanday tashkil etilganligini va u nimadan hosil bo'lishini tushunish uchun etarli vaqt ajratdi. Ilmiy faoliyati davomida u dunyoda tug'ilgan bolada hali gestalts shakllanmaganligini aniqladi. Masalan, Kichkina bola bilmasligi ham mumkin sevgan kishi agar u tashqi ko'rinishining ba'zi tafsilotlarini o'zgartirsa. Biroq, hayot jarayonida har qanday odam gestaltlarning shakllanishini boshdan kechiradi. Vaqt o'tishi bilan, bola allaqachon onasini yoki buvisini, hatto ular soch rangini, soch turmagini yoki ularni boshqa begona ayollardan ajratib turadigan tashqi ko'rinishining boshqa elementini o'zgartirgan taqdirda ham taniy oladi.

Gestalt psixologiyasi ilmiy soha sifatida bu olinga juda ko'p qarzdor, chunki u ko'plab kitoblar yozgan yangi nazariya, va ajoyib tajribalar o'tkazdi. Kohler fizika fan sifatida psixologiya bilan ma'lum bir aloqaga ega bo'lishi kerakligiga amin edi.

1913 yilda Kohler Kanar orollariga sayohat qildi va u erda shimpanzelarning xatti-harakatlarini o'rgandi. Tajribalardan birida olim hayvonlar uchun bananni qafas tashqarisiga joylashtirdi. Meva arqon bilan bog'langan edi va shimpanze bu muammoni osongina hal qildi - hayvon shunchaki arqonni tortib oldi va taomni o'ziga yaqinlashtirdi. Kohler hayvon uchun bu oddiy ish, degan xulosaga keldi va uni yanada qiyinlashtirdi. Olim bananga bir nechta arqonni uzatdi va shimpanze qaysi biri muolajaga olib kelganini bilmas edi, shuning uchun u ko'proq xato qilardi. Kohler bu vaziyatda hayvonning qarori behush, degan xulosaga keldi.

4. Boshqa tajribaning borishi biroz boshqacha edi. Banan hali ham qafas tashqarisida joylashgan edi va ular orasiga (bananning qarshisida) tayoq qo'yildi. Bunday holda, hayvon barcha ob'ektlarni bitta vaziyatning elementlari sifatida qabul qildi va noziklikni osongina o'ziga qaratdi. Biroq, tayoq qafasning boshqa uchida bo'lganida, shimpanze ob'ektlarni bir xil vaziyatning elementlari sifatida qabul qilmadi. Uchinchi tajriba xuddi shunday sharoitlarda o'tkazildi. Xuddi shunday, banan qafasdan tashqariga etib bo'lmaydigan masofaga qo'yildi va maymunning qo'llariga mevalarga etib borish uchun juda qisqa bo'lgan ikkita tayoq berildi. Muammoni hal qilish uchun hayvon bir tayoqni boshqasiga solib, shirinlik olishi kerak edi. Ushbu tajribalarning barchasining mohiyati bir narsaga - ob'ektlarni idrok etish natijalarini solishtirishga

qisqartirildi. turli vaziyatlar. Bu misollarning barchasi, xuddi Maks Vertgeymerning yorug'lik bilan o'tkazgan tajribasi kabi, idrok tajribasi uning tarkibiy qismlarida mavjud bo'lmagan yaxlitlik (to'liqlik) sifatiga ega ekanligini isbotladi. Boshqacha qilib aytganda, idrok gestalt bo'lib, uni tarkibiy qismlarga ajratishga urinish muvaffaqiyatsiz tugaydi.

5. Tadqiqotlar Koehlerga aniq ko'rsatdiki, hayvonlar o'zlariga berilgan vazifalarni sinov va xatolik yoki to'satdan anglash orqali hal qilishgan. Shunday qilib, xulosa shakllandi - bitta idrok sohasida yotadigan va bir-biriga bog'liq bo'lmagan ob'ektlar muammolarni hal qilishda umumiy tuzilishga birlashtiriladi, ularning xabardorligi muammoni hal qilishga yordam beradi.

6. Kurt Levin. Bu olim inson xatti-harakatlarini turli jismoniy kuchlar (ichki - his-tuyg'ular, tashqi - boshqa odamlarning istaklari yoki umidlarini idrok etish) bilan belgilovchi jamiyat bosimini taqqoslaydigan nazariyani ilgari surdi. Bu nazariya "maydon nazariyasi" deb ataladi.

7. Levinning ta'kidlashicha, shaxsiyat - bu o'zaro ta'sirda bo'lgan quyi tizimlar mavjud bo'lgan tizim. Levin o'z tajribalarini o'tkazar ekan, xususiyat faol bo'lganda quyi tizimning holati tarang bo'lishini, faoliyat to'xtatilganda esa u harakatning bajarilishiga qaytgunga qadar taranglikda bo'lishini ta'kidladi. Agar harakatning mantiqiy yakuni bo'lmasa, unda keskinlik o'rnini bosadi yoki drenajlanadi.

Oddiy qilib aytganda, Levin inson xatti-harakati va atrof-muhit o'rtasidagi munosabatni isbotlashga harakat qildi. Bu olim shaxsiyat tuzilishiga tajribaning ta'siri haqidagi g'oyalarni qoldirdi. Maydon nazariyasi buni aytadi inson xatti-harakati mutlaqo kelajakka yoki o'tmishga bog'liq emas, lekin ayni paytda hozirgi kunga bog'liq.

Gestalt psixologiyasi va gestalt terapiyasi: ta'rifi va farqlari.

So'nggi paytlarda Gestalt terapiyasi psixoterapiyaning juda mashhur sohasiga aylandi. Gestalt psixologiyasi va gestalt terapiyasi usullari har xil bo'lib, ikkinchisi ko'pincha birinchisining tarafdorlari tomonidan tanqid qilinadi.

Ba'zi manbalarga ko'ra, Frits Perls Gestalt psixologiyasining ilmiy maktabiga aloqador bo'lmagan gestalt terapiyasining asoschisi hisoblangan olimdir. U psixoanalizni, bioenergetika g'oyalarini va gestalt psixologiyasini sintez qildi. Biroq, terapiyaning ushbu yo'nalishi bo'yicha Maks Vertxaymer tomonidan asos solingan maktabdan hech narsa yo'q. Ba'zi manbalarning ta'kidlashicha, aslida Gestalt psixologiyasi bilan bog'lanish psixoterapiyaning sintezlangan yo'nalishiga e'tiborni jalb qilish uchun shunchaki reklama bo'lgan.

Shu bilan birga, boshqa manbalar ta'kidlashicha, bunday terapiya hali ham Gestalt psixologiya maktabi bilan bog'liq. Biroq, bu aloqa bevosita emas, lekin u hali ham mavjud.

Xulosa qilib aytganda xorijiy psixologiyaning rivojlanishida psixologik maktablardan biri bo'lgan Gestalt psixologiyasi maktabi vakillarining o'zni beqiyos bo'lgan. Tartibga solib batafsil Gestalt psixologiyasining vakillari kimlar, shuningdek,

ilmiy faoliyatning ushbu sohasi nimadan iborat bo'lsa, biz u integral tuzilma bo'lgan idrokni o'rganishga qaratilgan degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Gestalt yondashuvlari vaqt o'tishi bilan ko'plab ilmiy sohalarga kirib bordi. Masalan, patopsixologiya yoki shaxs nazariyasida, shuningdek, bunday yondashuvlar ijtimoiy psixologiyada, o'rganish va idrok etish psixologiyasida uchraydi. Bugungi kunda neobexaviorizm yoki kognitiv psixologiya kabi ilmiy sohalarni Gestalt psixologiyasiz tasavvur qilish qiyin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. G'oziyev E. Psixologiya fani 21 asrda, T., 2002.
2. G'oziyev E. Psixologiya .,T., 2003.
3. Qodirov B. Layoqat psixologiyasi,T.,1989.
- 4.Shoumarov G'. Oila psixologiyasi, T.,2000.
- 5.Karimova V. Ijtimoiy psixologiya, T.,1994.
- 6.Avezov O.R. Ekstrimal vaziyatlardapsixologik xizmat Darslik ,”Kamolot” nashriyoti,2023
7. Avezov O.R. Mental Status and Behavioral Reactions in Emergenty and Extreme Emergencies American Journal OF SOISSAL AND HUMANITARIAN RESEARSH .ISSN:2690-9626 Vol.3,No 1,2022.
8. Avezov O.R. Ta'lim tarbiya jaroyonida agressiv xulqli bolalar ota-onasi bilan ishlashning o'ziga xos psixologik jihatlari.”O'zbekisyonda fuqorolik jamiyati qurish sharoitida shaxs ma'naviy madaniyatini shakllantirishning falsafiy omillari”//Respublika ilmiy –amaliy anjumani materiallari// Farg'ona,2017y.248-251.
9. Avezov O.R. Mutaxassislikka kirish .Darslik ,”Durdona nashriyoti,2021 yil. 243-bet.
10. Avezov O.R. Deviant xulq- atvor psixologiyasi.Darslik, “Buxoro viloyati bosmaxonasi” nashriyoti,2019 yil.495-bet.
11. Avezov O.R. L.Ya.Olimov,A.M.Nazarov. Shaxs psixologiyasi.Darslik. ”Durdona” nashriyoti Buxoro.2019 yil.340 bet.